

RYSZARD JADCZAK

**PROBLEMATYKA ZŁA W SYSTEMACH FILOZOFII
EUROPEJSKIEJ**

(Toruń 23-24 XI 1996)

Dość liczne już dziś publikacje odnoszące się do problematyki zła dowodzą, że zdołała ona zainteresować badawczo przedstawicieli różnych nauk humanistycznych, którzy ulegli swoistej „fascynacji złem”. Oczywiście owa „fascynacja” to w istocie odkrycie na nowo zagadnienia, które było obecne w kulturze „od zawsze”. Dowodzi też tego przebieg konferencji, jaka w listopadzie 1996 roku odbyła się w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, z udziałem referentów reprezentujących (poza gospodarzami) ośrodki akademickie z Katowic, Krakowa, Lublina, Poznania, Wrocławia, Łodzi i Warszawy.

Konferencją tą kontynuowano refleksję badawczą nad zagadnieniem zła w różnych systemach filozoficznych, jaką w toruńskim środowisku filozoficznym rozpoczęto na początku lat dziewięćdziesiątych. Jej efektem była m. in. publikacja *Z problematyki teorii zła* (UMK 1992), w której analizowano zagadnienie zła w orfice i pitagoreizmie, u Platona, w szkołach cyników i cyrenaików, u Arystotelesa i u sceptyków.

Ryszard Wiśniewski we wprowadzeniu w problematykę obrad konferencji, podjął próbę określenia pola możliwych rozważań dotyczących zła i metod służących tym rozpoznaniom. Dokonał też przeglądu podstawowych stanowisk, jakie w kwestii zła ujawniły się dotąd w filozofii europejskiej. Stwierdził, że w refleksji nad złem pozostajemy ciągle w okowach klasycznych pytań i rozwiązań i że nawet przyjęcie perspektywy epistemologicznej nie usuwa problemu.

Łącznie wygłoszono 25 referatów. Okazało się, że problematyka zła w różnych jego przejawach, odniesieniach i ujęciach, nie tylko jest obecna niemal w całej europejskiej tradycji myślenia filozoficznego, ale też nie była traktowana wcale marginalnie, choć różny jest zarówno charakter tych rozważań, jak i głębokość rozpoznań zła.

Większość wystąpień referatowych miało charakter szczegółowych analiz, choć czynionych zwykle na szerszym tle myśli europejskiej i starających się wskazać na pewne konsekwencje rozważanego ujęcia (koncepcji) zła. Oto tezy kilku wybranych referatów. **Tadeusz Czernik** (Uniwersytet Jagielloński) - *Zło w koncepcji etycznej Arystotelesa*. Autor podjął próbę uchwycenia cech istotnych zła (złego czynu), polegających na zadawaniu cierpienia,

przykości. Wskazał też na przyczyny braku utożsamienia zła i cierpienia, mające swe źródło w koncepcji Arystotelesa, który uważał mniejsze zło za dobro. **Jerzy Kolarzowski** (Uniwersytet Warszawski) w referacie pt. *Zło i interpretacja świata. Neoplatonicki nurt filozofii średniowiecznej* przedstawił interpretację świata wedle Jana Szkota Eriugeny, Joachima z Fiore i Mikołaja z Kuzy, w odniesieniu do problematyki zła.

Józef Bańka (Uniwersytet Śląski) - *Materia jako «pierwsze zło» w Eneadach Plotyna*. Referent, na podstawie tego dzieła, rozważał genezę zła, różnicę między niedostatkiem, czyli brakiem pewnego dobra, a złem zupełnym, problem, czy zło cielesne, pochodne od materii, zasługuje na miano „pierwszego zła”, gdzie na „kole emanacji” Plotyn umieszcza zło i czy zło stanowi niezbędny element harmonii świata? O *Problematyce zła w filozofii niemieckiego pesymizmu w optyce krytyki polskiej końca XIX wieku* mówił **Włodzimirz Tyburski** (Uniwersytet Mikołaja Kopernika), koncentrując się głównie na stosunku środowisk filozoficznych w Polsce do koncepcji Schopenhauera, E. von Hartmanna i Mainlandera. **Ewa Podres** (Akademia Teologii Katolickiej) podjęła problem: *Dlaczego czynię zło, chociaż pragnę dobra?* Przedstawiła w nim stanowiska św. Augustyna i Schopenhauera w kwestii zła. Stwierdziła, że metafizyczny optymizm św. Augustyna i pesymizm Schopenhauera, ich różne wizje człowieka, jego natury i celowości istnienia, nie znajdują potwierdzenia we wspólnym dla nich egzystencjalnym opisie zła, jako decyzji, realizacji, a w końcu doświadczenia człowieka jako bytu do końca nieprzejrzystego. **Leon Miodoński** (Uniwersytet Wrocławski) w referacie pt. *Zło jako metafizyczna natura świata* omówił historyczno-filozoficzne uwarunkowania Schopenhauerowskiej koncepcji zła, jej specyfiki i szczególnej roli w filozofii niemieckiej XIX wieku. Stwierdził, że w tej perspektywie koncepcja zła uwarunkowana jest nie tylko aksjologicznie, lecz przede wszystkim ontologicznie. Zło stanowi tu istotę materialnego bytu, a rola „geniusza” polega na przewyciężeniu wszechogarniającego zła w aspekcie intuicyjnego poznania.

Edward Niesyty (Politechnika Poznańska) przedstawił *Kilka uwag na marginesie Augustyńskiej koncepcji zła w interpretacji J. Maritaina*. Akceptując chrześcijańską koncepcję Boga, absolutnego twórcy bytu i dobra, podjął Maritain próbę wyjaśnienia genezy zła moralnego w świecie. Przyjął, że zło jest brakiem dobra, odpowiedzialność za nie spada zaś na wolnego człowieka. Zgodnie z interpretacją Maritaina, zło nie występuje w Boskim aspekcie rzeczywistości, jest ono natomiast obecne w rzeczywistości ludzkiej-historycznej. **Marek Kwiecień** (Uniwersytet Adama Mickiewicza) wystąpił z referatem pt. *Zło w refleksji filozoficznej Gabriela Marcela*. Przez obecność zła w świecie Marcel rozumiał deontologizację rzeczywistości ludzkiej w płaszczyźnie aksjologiczno-epistemologicznej. Natomiast świadomość zła wiązał

z ontologicznym statusem bytu ludzkiego jako osoby, której przypisywał określoną wartość wierności. **Sławomir Springer** (Uniwersytet Adama Mickiewicza), w wystąpieniu pt. *Paradoks «zniewolonej woli» a problem zła w poglądach filozoficznych Paula Ricoeura* stwierdził, że filozof ten dostrzega w czystym symbolu trzy intencje, które stanowią „schematyzm” niewolnej woli: schemat „pozytywności”, schemat „zewnętrzności” i schemat „zakazania”, oraz ukazał Ricoeurowskie „typy” mitycznych przedstawień, dotyczących zła i jego kresu. **Tomasz Komendziński** (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) podjął temat *Metaforyczny proces poznawania, wyobrażania i odczuwania zła według Paula Ricoeura*. Symbolika zła wyraża się u tego filozofa w: a) zmazie (metafora plamy, zło jest plamą); b) grzechu (grzech jako zagarnięcie, a przebaczenie jako wykup i oswobodzenie); c) winie (wina jako potępienie). Taka metaforyczna symbolika zła daje do myślenia, ale także podsuwa rozwiązanie, bowiem metafora jest rodzajem redukcjonizmu.

O *Problematyce zła w filozofii Jakube Boehmego* mówił **Józef Kosian** (Uniwersytet Wrocławski). Przedstawił podstawowe relacje zawarte w filozofii Boehmego, tj. zło-dobro, Lucyfer-„jeszcze-nie-Bóg”, „uszlachetnianie się” zła jako jeszcze-nie-dobra oraz jego koncepcję „przyszłego „saeculum” jako ideału miłości i całkowitego wyeliminowania przemocy. *Cieszkowskiego koncepcja da* była tematem wystąpienia **Marka Jakubowskiego** (Uniwersytet Mikołaja Kopernika). Cieszkowski kontynuował koncepcję zła zapoczątkowaną przez św. Augustyna i wiodącą przez Leibniza do Hegla. Otaczającą go rzeczywistość widział jako stan dysharmonii, który jest złem moralnym. Zniesienie owego stanu doprowadzi w końcu do realizacji ideału społecznego. **Agnieszka Iskra** (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) przedstawiła *Zło w filozofii Simone Weil*. W jej pismach zło określa się jako nierealność odejmującą dobru charakter dobra, a *Metaxu* jako obszar dobra i zła, dóbr względnych i mieszanych. Zniszczenie *Metaxu* jest największym złem. Struktury społeczne mogą utrudniać dostęp do prawdy i dobra. Weil zakreśla też obszary społeczne, do których para przeciwieństw dobro-zło nie ma, czy też nie powinna mieć, dostępu (ojczyzna, nauka, sztuka, polityka). Istnieją więc możliwości ograniczenia ekspansji zła w wymiarze indywidualnym i społecznym. Referat **Zbigniewa Dymarskiego** (Akademia Teologii Katolickiej) dotyczył *Filozofii diabła Leszka Kołakowskiego*. Do odkrycia problemu zła strukturalnego dochodzi Kołakowski na dwóch drogach: poprzez analizę konsekwencji myślenia totalitarnego i w wyniku badania doświadczenia religijnego. Uważa, że ekspansywny, dynamiczny charakter zła można trafnie uchwycić posługując się wypracowanym na gruncie chrześcijaństwa pojęciem-symbolem diabła.

A oto tezy kilku wystąpień bardziej ogólnych, przeglądowych, próbujących naświetlić problem zła od strony jego źródeł, istoty czy sensu na gruncie

określonego sposobu myślenia czy orientacji filozoficznej. **Natalia Treła** (Uniwersytet Śląski) mówiła O *Wpływie monoteizmu na filozoficzne koncepcje zła*. Stwierdziła, że najważniejsze europejskie systemy filozoficzne uwzględniające koncepcje zła, wpisują się w ramy zaznaczone przez religie monoteistyczne, stanowiące ich swoistą metafizologię, i to zarówno w perspektywie ontologicznej, epistemologicznej jak też aksjologicznej. Ukazała też odmienność koncepcji zła, a zwłaszcza jego pochodzenia, ujawniającą się w religiach dualistycznych. **Maria Reut** (Politechnika Wrocławska) w referacie *Zło - wolność - hermeneutyka* przedstawiła hermeneutyczną krytykę myślenia oświeceniowo-ścientystycznego o złu, hermeneutyczną interpretację „tragedii kultury” oraz pojęcia ludzkiej wolności, problemu zła i możliwości jego „opanowania”.

Marek Rembierz (Uniwersytet Śląski) podjął temat *Opozycja światło/ciemność a określenie relacji dobro-zło*. Mówił m. in. o tym, jak ta problematyka przedstawiała się w tekstach biblijnych, dysputach religijnych średniowiecza oraz w filozofii współczesnej (egzystencjalizm, personalizizm, w filozofii dialogu i hermeneutyce). *Wymiar metafizyczny problemu źródła zła* to temat referatu **Jerzego Perzanowskiego** (Uniwersytet Mikołaja Kopernika). Podejmując pytania: skąd i dlaczego zło, przyjął i dowodził tezy, że zło zjawia się w świecie przy zróżnicowaniu, rozczłonkowaniu, jest skutkiem rozbicia. Zło jest więc rewersem i warunkiem koniecznym różnorodności. Jest jednak w tym porządku nienaturalne, a więc nie zwycięży. **Marian Grabowski** (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) przedstawił referat pt. *Doświadczenie winy - próba analizy fenomenologicznej*. Uznał, że doświadczenie winy składa się z następujących stadiów: rozpoznanie winy, wyznanie, żal, skrucha, ekspiacja. Poczucie winy jest aktem emocjonalno-świadomościowym. Akt ten jest wielostronnie intencjonalny. Rozróżnił też typy winy: wina tragiczna, współwina, wina „niewolnej woli”, wina religijna.

Toruńska konferencja wykazała, że problematyka zła może być ważnym i owocnym terenem wspólnych badań przedstawicieli różnych orientacji filozoficzno-światopoglądowych i stanowisk metodologicznych, starających się opisać i zanalizować zło zarówno w ujęciu historycznym, jak i odnoszących się do zła doświadczanego, realnie istniejącego w świecie współczesnym.